Selçuklu-Bizans Hanedan Kadınları*

Dr. Öğr. Üyesi Fatma İnce

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9820-4604>

İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Malatya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.08.2019
Kabul: 25.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Selçuklu Devleti
Bizans Devleti
Hanedan
Kadın

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.30272>

Öz

Selçuklular ve hatta onlardan önce ilk Türk devletlerinde sosyal ve siyasi hayatta kadının önemli bir yeri vardır. Göktürk Kitabeleri'nde kadının yerinden ve öneminden bahsedildiği gibi Uygurlarda da henüz devlet kurulmadan önce bu kavmin reisi savaşlar ile meşgul olduğundan dolayı annesi Uluğ Hatun ihtilaflara ve davalara bakmaktadır. Devletlerarası bir anlaşmayı kağan ile birlikte hatunun da onaylaması gerekmektedir. Aksi takdirde bu anlaşma geçersiz sayılırdı. Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra da kadın devlet içerisindeki bu önemli konumunu muhafaza etmiştir. Selçuklu hanedanına mensup kadınların durumuna baktığımızda bunların kendi emirlerinde askeri birliklerinin, iktalarının, kendilerine ait bir hazinelerinin ve vezirlerinin var olduğunu görürüz. Devletin kaderine yön verecek kadar güçlü olan bu kadınlar gerektiğinde sefere dahi çıkmışlardır. Bizans Devleti'nde ise halk tabakasından kadınların yaşayışlarına dair net bilgilere sahip olmasak da yine de eldeki bilgilerden onların Türk toplumunda kadına verilen değerin aynısına sahip olmadıklarını anlayabiliyoruz. Ancak devlet içerisinde hanedana mensup kadınların durumu halk tabakasına mensup kadınların durumundan biraz daha farklıdır. Çünkü onlar, meşruiyetin siyasi aktarımcılarıdır ve bundan dolayı da devlet içerisinde önemli bir konuma sahiplerdir. Bizans Devleti'ndeki hanedan kadınları eşlerinin ölümü sonrasında ya oğullarının naipliğini yapmak suretiyle ya da evlilik yoluyla yeni imparatoru belirlemekteydiler. Bu çalışmada iki çağdaş devlet olan Büyük Selçuklu Devleti ve Bizans Devleti'ndeki kadınların durumu hem toplumsal açıdan hem de hanedan kadınları açısından ayrı ayrı değerlendirilecektir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

İnce, F. (2019). Selçuklu-Bizans Hanedan Kadınları. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 137-153.

* Bu makale, 2015 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Erol Kürkçüoğlu danışmanlığında Fatma İnce tarafından hazırlanan "Selçuklu-Bizans Müesseselerinin Karşılaştırılması" isimli doktora tezinin ilgili bölümünden üretilmiştir.

Heraldic Women in the Seljuk-Byzantine

Asst. Prof. Dr. Fatma İnce

Inonu University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Malatya – TURKEY

Article History

Submitted: 19.08.2019

Accepted: 25.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

The Seljuk State

The Byzantine State

Heraldic

Women

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.30272>

Abstract

In the Seljuks and even the first Turkish States before them, women have an important place in social and political life. In the Göktürk inscriptions, the woman's place and importance are mentioned, as well as in the Uighurs, since the chieftain of this tribe was busy with wars before the establishment of the state, his mother Uluğ Hatun looks at conflicts and lawsuits. Khagan and his wife were also required to ratify an interstate agreement. Otherwise, this agreement would be void. The Turks, after accepting Islam, maintained this important position within the women's state. When we look at the status of women belonging to the Seljuk dynasty, we see that they have military units, their own treasures and viziers in their orders. These women, who are strong enough to lead the destiny of the state, have even gone on the expedition when necessary. Although we do not have clear information about the lives of women in the Byzantine State, we can understand from the information we have that they do not have the same value given to women in Turkish society. However, the status of women belonging to the dynasty in the state is slightly different from that of women belonging to the public. Because they are the political transmitters of legitimacy and because of this they have an important position within the state. Dynastic women in the Byzantine State were to designate the new emperor either by becoming Regent of their sons or by marriage after the death of their wives. In this study, two contemporary States, The Great Seljuk State and the status of women in the Byzantine State, will be evaluated separately both socially and in terms of dynastic women.

GİRİŞ

Kadın, eski Türk devletlerinde bozkır yaşam tarzının vazgeçilmez bir unsurudur. Bu yaşam içerisinde kadının sorumlulukları erkeklerin sorumluluklarından daha fazladır. Bundan dolayı kadın, Türk devletlerinde tarihin her döneminde güçlü bir ikon olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın, Türk toplumunda ailesel ve hukuki açıdan oldukça önemli bir statüye sahiptir. Eski Türk destanlarına ve mitolojilerine baktığımızda da kadına verilen değeri ve önemi bariz bir şekilde görebiliriz. Nitekim Yaratılış Destanı'nda kadın ruhani bir varlık olarak vasıflandırılmış ve hatta Tanrı'nın yeryüzünü yaratmasının sebebi olarak gösterilmiştir. Dede Korkut Hikayeleri'nde de önemli bir yer verilen kadından sadece ana, eş olarak bahsedilmemiş, kadına bu meziyetlerine ek olarak alplik vasfı da yüklenmiştir. Türk kültüründeki destan kahramanları da alplik özellikleri olan kadınlarla evlenmeyi bir övünç kaynağı olarak görmüşlerdir. (Ögel, 1993: 419-493, İnanc, 1934: IV, 274, Sevinç, 1980: 18, Küçük, 2013: 119, Çandarlıoğlu, 1966: 22, Ergin, 1958: 24, Gündüz, 2012: 133).

Türk toplumunda esas olan tek eşle evlilik ve toplum içerisinde kadınlar oldukça rahat hareket etmekteydiler. İbn Fazlan Seyahatnamesi'nde de Türklerin kadına bakışları ile alakalı önemli bilgiler verilmektedir. İbn Fazlan'a göre, Oğuz kadınları erkeklerden asla kaçmazlardı. Vücutlarını gizleyecek kıyafetler de giyinmezlerdi. Ancak buna rağmen, zina Türk toplumunda görülmezdi. Zina yapmaya yeltenenler de en ağır şekilde cezalandırılırlardı. Bu cezalandırılma yöntemi hakkında da İbn Fazlan Seyahatnamesi'nde bilgiler verilmektedir: *"Zina yapan kimseyi iki ağacın dallarını bir yerde yaklaştırarak bağlarlar. Sonra bu dalları bırakırlar. Dalların eski durumuna gelmesi neticesi o kimse iki parçaya bölünür."* (İbn Fazlan Seyahatnamesi, 1975: 31).

İbn Fazlan Seyahatnamesi'nden edindiğimiz bilgilere göre, bu durum sadece Oğuz kadınlarına münhasır bir durum da değildir. Bulgar Türklerinde de aynı durumu müşahade edebiliriz. İbn Fazlan'a göre, Bulgarlarda da herhangi bir zina olayına rastlanmazdı. Eğer zina eden birisi yakalanırsa bu en ağır şekilde cezalandırılırdı. İbn Fazlan bunların cezalandırılma usulleri ile de detaylı bilgiler vermektedir: *"İçlerinden biri zina ederse, kim olursa olsun dört kazık çakıp, zina edenlerin el ve ayaklarını bunlara bağlarlar. Sonra onu boynundan uyluklarına kadar balta ile yararak iki parçaya ayırırlar. Kadına da aynı cezayı tatbik ederler."* (İbn Fazlan Seyahatnamesi, 1975: 57). İbn Fazlan'ın bize vermiş olduğu bu bilgiler hem Türk toplumunda kadının iffet ve namusunu yücelten ifadelerdir hem de biz bütün bu verilen bilgilerden kadın ve erkeğin kanun önünde de eşit sayıldığını sonucunu çıkartmaktayız.

Yine Arminus Vambery'nin kaydına göre eski Türk toplumunda aşüfte ya da veled-i zina gibi sözcüklere de rastlanmaz. Bu sözcükler süreç içerisinde başta Farsça olmak üzere diğer dillerden Türkçeye geçmiştir. (Laszlo Rasonyi, 1971: 58).

Kadınlar sadece toplum hayatında değil siyasi hayatta da önemli bir yere sahiptir. Bu konuyla alakalı birçok örnek verebiliriz. Mesela; Avrupa Hun Devleti Hükümdarı Atilla'nın ağabeyi Bleda'nın ölümünden sonra, Bleda'nın eşi, ona ait olan bütün yerlerin sahibi ve idarecisi olmuştur. Yine Çinliler ile ilk anlaşmayı Mete'nin eşi imzalamıştır. Uygurlarda, bu devletin hükümdarı savaşlar ile meşgul olduğundan devlet idaresi ile annesi Uluğ Hatun ilgilenmiştir. Göktürk Devleti'nde Bilge Kağan'ın ölümünden sonra oğulları küçük yaşta olduğu için idareyi Bilge Kağan'ın eşi Po-fu Hatun devralmıştır. Hatunlar, elçileri hakanlarla birlikte kabul etmişler, hazırlanan fermanlara ve emirnamelere birlikte imza atmışlardır. Hatta birçok Türk devletinde hakanın imzasının yanında hatunun da imzası yoksa bu anlaşma hükümsüz sayılmıştır. Orhon Kitabeleri'nde¹ ve Yenisey Yazıtları'nda da² kadınla alakalı bir

¹ Orhon Kitabelerinde Bilge Kağan şu sözleri söylemektedir: *"Türk Kağan'a hediyeler ve merasimle (prenses) kızımı gelin verdim. Türk Kağanımın kızını hediyeler ve pek büyük merasimle oğluma alıverdim. (Prenses) küçük hemşiremi hediyeler ve pek çok merasimle gelin ettim."* *"Tanrı Türk milleti yok olmasın diye babam İl-Teriş Kağan ile anam İl-Bilge Hatun'u yükseltti."* *"Sizler Anam, hatun, hala ve teyzelerim, ablalarım, kadınlarım ve kızlarım."* Wilhelm Thomsen, *Moğolistan'da Türkçe Kitabeleri*, Çev. Ahmet Cemal Köprülüzade,

çok ifade yer almaktadır. (Gökalp, 1976: Sevinç, 1980: 29, Taşağıl, 2004: 56).

İslamiyet öncesi Türk toplumunda kadınlara verilen bu değer İslamiyet'in kabulünden sonra da devam etmiştir. İslamiyet'in kabulü eski Türk devlet işleyişinde herhangi bir değişim oluşturmamıştır. İslamiyet'in özünde kadına değer verilmesi, Peygamberimizin eşlerine olan davranış şekli, Kuran-ı Kerim'in bizzat kendisinin kadınlara değer veren ifadeler içermesi, baba hakkı yanında ana hakkından da söz etmesi Türk coğrafyasında zaten değerli olan kadının durumundan ziyade Arap coğrafyasının kadına bakış açısını değiştirmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti'nde Hanedan Kadınları

Gerek İslamiyet öncesi gerek İslamiyet sonrası Türk toplumunda kadına verilen değer Büyük Selçuklu Devleti'nde de devam etmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nde kadın hem toplumsal hayatta önemli bir yere sahiptir hem de siyasi hayatı yönlendiren bir unsurdur. Özellikle Selçuklu hanedan kadınları Selçuklu tarihine yön verecek kadar devlet işleyişinde faal rol oynamışlardır. Veliaht seçimleri, vezirlerin belirlenmesi, mali konular, isyanların başlatılması ya da bitirilmesi gibi devletin iç siyasetine yön verdikleri gibi dış siyasetinde de önemli bir simge olmuşlardır.

Selçuklu devlet işleyişinde önemli roller üstlenen ilk hanedan kadını Altuncan Hatun'dur. Altuncan Hatun, ilk evliliğini Harezmi Valisi Altuntaş ile yapmıştır. Bu evlilikten Enuşirvan isimli bir de oğlu olmuştur. Ancak eşini genç yaşta kaybeden Altuncan Hatun, Kündiri'nin aracılık yapması ile Tuğrul Bey ile evlenmiştir. Altuncan Hatun, Dede Korkut Hikayeleri'nde bahsedilen kadın tipolojisine oldukça uymaktadır. Altuncan Hatun ata oldukça iyi binebilmekte, kılıç kuşanmakta ve gerekli olduğu taktirde ordulara kumanda edebilmekteydi. Aynı zamanda devlet yönetiminde de oldukça yetenekli ve deneyimli idi. Tuğrul Bey devlet ile alakalı işlerde sık sık onun fikrine müracaat ederdi. Hatta Bizans Devleti de Altuncan Hatun'un bu önemli statüsünü bildiğinden ondan Selçuklu Devleti ile sulh yapılması için Tuğrul Bey ile kendi aralarında aracılık yapmasını istemişlerdir. (Kitapçı, 1994: 13-42, Kuşçu, 2016: 173-191, Kitapçı, 2014: 281, Fahreddin Esed-i Gurgâni, 1349: 10-12).

Yine İbrahim Yinal ve Tuğrul Bey arasındaki mücadele esnasında da Altuncan Hatun eşine destek olmuştur. Tuğrul Bey'e karşı isyan eden İbrahim Yinal onu Bağdat yakınlarında kuşatmıştır. Bunun üzerine Tuğrul Bey eşi Altuncan Hatun ve veziri Kündiri'ye haber göndererek, onlardan yardım istemiştir. Kündiri bu yardım olayına çok sıcak bakmasa da Altuncan Hatun yanına almış olduğu Türkmen askerleri ile birlikte Tuğrul Bey'i İbrahim Yinal tehlikesinden kurtarmıştır. (Koç, 1996: 1-3, Köymen, 1977: 44-45).

Altuncan Hatun 1060 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Altuncan Hatun Peygambere ve Ehl-i Bey'te o kadar çok muhabbet duymaktadır ki ölümünden önce Tuğrul Bey'e kendisinden sonra halifenin kızı ile evlenmesi vasiyetinde bulunmuştur. Kendisinin ne kadar malı varsa hepsini de halifenin kızına bağışlamıştır. Tuğrul Bey de Altuncan Hatun'un ölümü sonrasında halifenin kızı ile evlenmek için elinden gelen her türlü gayreti göstermiştir. (Ecer, 2012: 146, Kitapçı, 2014: 285-289).

Selçuklu Hanedan kadınları arasında bir başka önemli isim de Seyyide Hatun'dur. Seyyide Hatun, Halife Kâim Bî emrillah'ın kızıdır. Altuncan Hatun'un vasiyeti gereği onun ölümü sonrasında Tuğrul Bey Seyyide Hatun ile evlenmek istemiştir. Tuğrul Bey, Abbasi Halifeliği ve Selçuklu Devleti arasındaki ilişkileri güçlendirebilmek amacıyla da Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun'u Halife Kâim

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası, III, İstanbul 1935, s.85, Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, I, Ötüken Yayınları, İstanbul 1969, s.85.

² Kırgızlar tarafından dikilen Yenisey yazıtlarında kadınla alakalı pek çok ifadeye yer verilmiştir. Kunçuy, Ebçi, Yotuz, Eçe bu kelimelerden bazılarıdır. Yine Yenisey Yazıtlarındaki "Esiz elime, kunçuyuma, oğlanıma, bodunuma, esizme, altmış yaşında adırıltım." ifadesinde de kadına yer verilmiştir. Erhan Aydın, "Yenisey Yazıtları Nasıl Tarihendirilir?" *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor*, Ankara 2012, s.161, Nurdin Useev, "Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamlarına Göre Eski Türklerde Kadın İmajı", *Dil Araştırmaları Dergisi*, S.11, 2012, s.58.

Bî emrillah ile evlendirmiştir. Ancak Halife, kendi kızının Tuğrul Bey ile evlenmesine karşı çıkmıştır. Hatta Tuğrul Bey'in bu işten vazgeçmesi için de Ebû Muhammed et-Temîmî'yi görevlendirmiştir. Tuğrul Bey'in bu evlilikten vazgeçmemesi halinde ise ondan mehir olarak 300.000 altın ve Tuğrul Bey'in Bağdat'ta oturması şartıyla bu evliliği kabul edeceğini söylemiştir.

Ebu Muhammed ise bu konuda Amîdülmülk'ten yardım istemiş ancak Amîdülmülk bunu kabul etmemiştir. Ebu Muhammed, evlilik olayında bütün sorumluluğu Amîdülmülk'e bırakınca, halife tarafından bu evlilik olayının kabul edildiği düşünülmüş ve bundan dolayı da Tuğrul Bey, Amîdülmülk'ü, Arslan Hatun'u ve Ferruh Hatun'u evlilik işlerinin halledilmesi için Bağdat'a göndermiştir. (Bundari, 1999: 20, İbnü'l Esir, 2016: VIII, 358).

Ancak Halife, Bağdat'a giden heyete bu evliliğe onay vermediğini belirtmiştir. Bunun üzerine durum Tuğrul Bey'e iletilince, o da Bağdat, Vâsıt ve Basra'daki adamlarına haber göndererek, halifenin ve adamlarının iktalarına el konulmasını emretmiştir. Ayrıca kendisine bağlı eyaletlerin valilerine de haber göndererek, halifeye karşı yükümlü oldukları saygılı tavrı gösterip göstermeme konusunda özgür olduklarını belirtmiştir. (Bundari, 1999: 20, İbnü'l Esir, 2016: VIII, 358).

Halife gerginliğin artması üzerine Tuğrul Bey ile kızının evlenmesine razı olmuştur. Düğün 454/1063 tarihinde Tebriz dışında gerçekleştirilmiştir. Ancak Halife bu evlilikten çok müteessir olmuştur. Düğün sonrasında Halife'nin karşı çıkmasına rağmen 1063 tarihinde yeğeni Hatice Arslan Hatun'u ve eşi Seyyide Hatun'u da alarak Rey'e gitmek üzere Bağdat'tan ayrılmıştır. Tuğrul Bey, Rey'e vardikten kısa bir müddet sonra hayatını kaybetmiştir. Seyyide Hatun ise Tuğrul Bey'in ölümünden sonra bir müddet daha Rey'de tutulmuştur. Hatta Amîdülmülk Seyyide Hatun'dan kendisine verilen değerli eşyaların iadesini istemiş ancak Seyyide Hatun bu eşyaların yanında olmadığını söylemiştir. Alparslan, tahta geçtikten kısa bir müddet sonra Seyyide Hatun'un Bağdat'a gitmesine izin vermiştir. Bu duruma çok sevinen Halife Sultan Alparslan adına hutbe okutmuştur. (Kaçın, 2017: 96-97, Kitapçı, 2014: 268, Kafesoğlu, 1972: 41-42).

Tuğrul Bey ve Seyyide Hatun evliliğinde adını sık sık duyduğumuz Hatice Arslan Hatun Selçuklu hanedan kadınları arasında bir başka önemli isimdir. Hatice Arslan Hatun Çağrı Bey'in kızıdır. Tuğrul Bey Abbasi Halifeliği ile akrabalık bağları tesis etmek amacıyla Hatice Arslan Hatun'u Abbasi halifesi ile evlendirmiştir.³

Hatice Arslan Hatun yüklü miktarda çeyiz ile hilafet sarayına gönderilmiştir. Hatice Arslan Hatun'a verilen bu çeyiz yüzyılın çeyizi olarak adlandırılmaktadır. Çeyizin beraber altın, gümüş, yakut ve mücevherler ile dolu bir kervan ve hilafet sarayında Hatice Arslan Hatun'a eşlik etmesi için 80 cariye de gönderilmiştir. (Kitapçı, 2014: 254). Hatice Arslan Hatun'a verilen bu çeyiz eski Türk ananelerinin bir gereğidir. Bu ihtişamlı çeyiz merasimi, aynı zamanda Selçuklu Devleti'nde kadına verilen değerin de en güzel örneklerinden birisidir.

Hatice Arslan Hatun evliliğinin ilk senelerinde Şii komutan Arslan Besâsîrî tarafından hilafet sarayına yapılan bir baskın sonucunda halife ile birlikte esir alınmış ve Tekrit Kalesi'ne hapsedilmiştir. Tuğrul Bey Arslan Besâsîrî'ye haber göndererek, yeğeninin serbest bırakılmasını istemiştir. Arslan Besâsîrî, Tuğrul Bey'in bu isteğini kabul etmiş ve Hatice Arslan Hatun'u amcasının yanına Rey'e göndermiştir. Hatice Arslan Hatun'un Rey'e ulaşmasından sonra Tuğrul Bey bu defa da halifenin serbest bırakılmasını ve yerine iade edilmesini istemiş ancak bu durum kabul edilmeyince Tuğrul Bey Irak üzerine sefere çıkmış bunu haber alan Arslan Besâsîrî ailesi ile birlikte bölgeden uzaklaşmış ve halife de tekrar yerine iade edilmiştir. (İbnü'l Esir, 2016: IX, 468, İbn Kesir, 2000: XII, 169, Gregory Abû'l

³ Hatice Arslan Hatun'un ilk olarak Abbasi Halifesi Kâim Bî emrillah'ın oğlu Zahiretü'd-din ile evlenmesi gündeme gelmiş ancak onun vefat etmesi sonrasında Halife kendisi Hatice Arslan Hatun ile evlenmiştir. Abdülkerim Özeydin, "Kâim Bî emrillah", *DİA*, XXIV, Diyanet Yayınevi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s.211.

Farac, 1945: 65).

Hatice Arslan Hatun, bu olay sonrasında tekrar Bağdat'a dönmüş ancak yine de evliliğinde huzur bulamamıştır. Bu defa da Tuğrul Bey ile Seyyide Hatun'un evliliği gündeme gelmiş ve bundan dolayı huzursuzluk yaşamıştır. Seyyide Hatun ve Tuğrul Bey arasında nikah merasiminin yapılmasından dolayı halifenin karşı çıkmasına rağmen Tuğrul Bey, Seyyide Hatun ve Hatice Arslan Hatun'u da yanına alarak Rey'e dönmüştür. Tuğrul Bey'in, Hatice Arslan Hatun'u beraberinde Rey'e götürmesindeki en önemli sebep Halifenin Hatice Arslan Hatun'un bir erkek çocuk dünyaya getirmesi, hilafetin de bundan dolayı Selçuklulara geçme ihtimali dolayısıyla eşine gereken ilgi ve ihtimamı göstermemesidir. Hatice Arslan Hatun, Tuğrul Bey'in ölümüne kadar Rey'de kalmıştır, Alparslan zamanında iki taraf arasındaki ilişkilerin düzelmesi amacıyla Bağdat'a geri gönderilmiş ancak Alparslan'ın şehit edilmesi sonrasında Rey'e tekrar geri dönmüş ve bir daha da Bağdat'a gitmemiştir. (Sümer, 2012: XLI, 344-346, Kitapçı, 2014: 256, Kaymak, 2014: LXXVI, 48-52).

Hatice Arslan Hatun, Selçuklu Devleti'nde kadınlara ne kadar çok değer verildiğinin en önemli örneklerinden bir tanesidir. Düğünü esnasında yüklü miktarda çeyizle Bağdat'a gönderilmesi, Arslan Besâsîrî tarafından esir alındığında Tuğrul Bey'in yeğenine sahip çıkarak onu esaretten kurtarması, halifenin kötü davranması sonucu onu kendisiyle beraber Rey'e götürmesi Türk töresinde kadının ezilecek, ikinci plana atılacak bir varlık olarak görülmediğini tam tersine gerek devlet içerisinde gerek sosyal hayatta müstesna bir yere konulduğunu göstermektedir.

Bir başka önemli Selçuklu hanedan kadını da Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk'un annesi, Melikşah'ın ilk eşi Zübeyde Hatun'dur. Zübeyde Hatun Çağrı Bey'in torunu ve İsmail Yâkûtî'nin de kızıdır. Zübeyde Hatun'un Melikşah'tan bir kız evladı bir de Berkyaruk isimli erkek evladı olmuştur. Zübeyde Hatun, kızını Gazneli Sultanı İbrahim ile evlendirmiştir. Dolayısıyla hem kızından dolayı Gazneliler açısından hem de Berkyaruk dolayısıyla Selçuklular açısından kıymetli bir hatun olmuştur. Zübeyde Hatun'un ismine daha çok Melikşah'ın ölümü sonrasında Terken Hatun'un kendi oğlunu hükümdar yapabilmek için Berkyaruk ile yaptığı mücadelede rastlamaktayız. Bu mücadele esnasında Zübeyde Hanım oğlunun Terken Hatun tarafından öldürüleceği korkusuna kapılmış ancak Nizamülmülk taraftarlarının Berkyaruk tarafında olması ile rahatlamıştır. (Kaçın, 2017: 27).

Bu taht kavgası esnasında Terken Hatun en büyük desteği Berkyaruk'un dayısı Azerbaycan Meliki İsmail b. Yâkûtî'den görmüştür. Terken Hatun, İsmail'e haber göndererek, evlenerek, ülkeyi birlikte yönetmeyi teklif etmiş, İsmail de bunu kabul etmiştir. Ancak Berkyaruk ve İsmail arasında yaşanan savaşı Berkyaruk kazanmış, İsmail önce Terken Hatun'a sığınmış, sonra da onun yanından ayrılarak Zübeyde Hatun'a sığınmıştır. Ancak İsmail, Zübeyde Hatun'un yanında onun Berkyaruk'u öldürme düşüncesinde olan emirler tarafından öldürülmüştür. Zübeyde Hatun da İsmail'in bu durumundan haberdar olunca kardeşini öldürenlere kızmamıştır. Sonunda taht mücadelesi Berkyaruk tarafından kazanılmıştır. 1094 tarihinde halife tarafından Berkyaruk adına hutbe okunmuş ve Berkyaruk Rükneddin lakabını alarak Selçuklu Sultanı ilan edilmiştir. (Kaçın, 2017: 28, Kitapçı, 2014: 350-351, Kafesoğlu, 1972: 72-74).

Berkyaruk tahta geçtikten kısa bir süre sonra amcası Suriye Meliki Tâcüddevle Tutuş isyan etmiştir. Berkyaruk bu isyanın bastırılması için Haleb Emiri Kasımüddevle Aksungur'u, Urfa Emiri Bozan'ı ve Musul Emiri Kürboğa'yı görevlendirmiştir. Ancak bunlar Tutuş karşısında yenilgiye uğramışlardır. Tutuş bu zaferden sonra hem Bağdat'ta kendi adına hutbe okunmasını sağlamış hem de Terken Hatun ile işbirliği yapmıştır. Ancak Terken Hatun'un 1094 senesindeki ölümü sonrasında bu ortaklık da ortadan kalkmıştır. (Sevim, 1990: 81-82, Kaçın, 2017: 29, Kitapçı, 2014: 349-353).

Zübeyde Hatun oğlu iktidarda yerini sağlamlaştırdıktan sonra yönetimde önemli bir güç haline gelmiş, bu durumdan rahatsız olan başvezir Müeyyidü'l-mülk Berkyaruk'a annesini yanından ayırması gerektiğini söylemiş ancak Berkyaruk: "Ben hükümdarlığı ancak onun için, o yanımda bulunduğu için

istiyorum.” demiştir.⁴

Terken Hatun, Selçuklu hanedan kadınları arasında şüphesiz adından en çok söz ettirendir. Terken Hatun, Batı Karahanlı Devleti’nin kurucusu İbrahim Tamgaç Han’ın kızı ve Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah’ın eşidir. Terken Hatun Melikşah evliliğinden Davud, Ahmed, Mâh-Melek ve Mahmud isimli dört çocukları dünyaya gelmiştir. Bu çocuklardan Davud çok erken yaşta vefat etmiş, Melikşah bundan dolayı çok müteessir olmuş ve hatta canına kıymak istemiştir. Melikşah, ava çıktığı bir günde Davud hakkında bir kağıda şunları yazmıştır: “Ey oğlum Davud! Sensiz ava çıktım, senden ayrılmanın bana verdiği yalnızlık içindeyim. Feleğin seni benden aldığı, gecelerimi uykusuz kıldığı, hayatımı berbat ettiği, ciğerimi parçalayıp, üzüntümü artırdığı için ağlıyorum. Haydi, bana bildir bakalım, benden ayrıldıktan sonra durumun nasıldır? Ölüm, seni değiştirdi mi? Mezar kurtları sana ve vücuduna ne yaptı? Sen de benim gibi misin? Benim kadar üzüntülü müsün? Seni ne kadar çok özledim, senin için ne kadar üzüldüm. Vah senin yokluğuna vah!” (Bezer, 2011: 510, Kaçın, 2017: 116-120).

Terken Hatun kızı Mâh-Melek Hatun’u ise Halife Muktedî Bî emrillah ile evlendirmiştir. Halife Mâh-Meleh Hatun ile evlilik meselesi için önce Melikşah ile görüşme yapmış ancak Melikşah bu durumun karar bağlanması için halifeyi eşi Terken Hatun’a yönlendirmiştir. Terken Hatun, kızını Gazneli ve Karahanlı sultanlarının da istediğini belirterek, Halifeden 400.000 altın başlık parası istemiştir. Ancak daha sonradan halifenin elçileri, Gazneli ve Karahanlı hükümdarlarının sadece halifenin kulları oldukları, mal konusunda da Halife ile mukayese dilemeyeceğini söylemişlerdir. Karşılıklı konuşmalar sonrasında 50.000 dinar süt hakkı ve 100.000 dinar da mehir karşılığında halife ile Mâh-Melek Hatun’un evlenmesi karar altına alınmıştır. Ancak Terken Hatun bununla yetinmemiş ve halifeden bir takım bazı isteklerde daha bulunmuştur. Terken Hatun halifenin sarayında hiçbir cariye bulunmaması ve düğünün de Selçuklu ileri gelenleri ile diğer devletlerin hükümdarlarının huzurunda yapılmasını istemiştir. (Bundari, 1999: 72, İbnü’l Esir, 2016: VIII, 425, Kitapçı, 2014: 319, Kaçın, 2017: 74-75).

Melikşah, ölümünden önce kendi yerine Berkyaruk’u veliaht olarak ilan etti. Ancak Terken Hatun kendi oğlu Mahmud’u veliaht ilan ettirmek istemekteydi. Ancak Nizamülmülk, Berkyaruk tarafındaydı. Bundan dolayı Terken Hatun ilk olarak Nizamülmülk ve Melikşah’ın arasını açmayı amaçlamış ve bunda da başarılı olmuştur. Melikşah ve Nizamülmülk aralarındaki soğukluğa rağmen 1092 tarihinde beraberce İsfahan’dan Bağdat’a yola çıkmışlardır. Nizamülmülk bu yolculuk esnasında Hasan Sabbah’ın fedaisi tarafından öldürülmüştür.⁵ Onun yerine Terken Hatun’un kendi veziri Ebü’l-Ganâim Tacülmülk getirilmiştir.

Nizamülmülk’ün ortadan kaldırılması Terken hatun için yeterli değildi. Sultan Melikşah da Terken Hatun’un emellerine ulaşabilmesinin önünde büyük bir engeldi. Melikşah 1092 senesinde Bağdat’a gitti. Melikşah’ın Bağdat’a gitmesinin sebebi Kızı Mâh-Melek Hatun’dan doğan torunu Cafer’i veliaht ilan ettirebilmektir. Ancak Halife bu duruma sıcak bakmadı. Zaten daha önceki süreçte de Halifenin kızına kötü davranması dolayısıyla ona kızgındı. Bu durum üzerine Melikşah, Halifeden

⁴ Zübeyde Hatun, Rey’e oğlunun yanına geldikten sonra durumdan haberdar Müeyyidü’l-mülk’ün bu tutumundan haberdar olmuştur. Bunu fırsat bilen Müeyyidü’l-mülk karşıtları ise onu hapsedirmişler ve yerine kardeşi Fahrilmülk’ü vezaret makamına getirmişlerdir. Ancak Müeyyidü’l-mülk, hapisten çıktıktan sonra ilk fırsatta Zübeyde Hatun’u esir alarak onu boğdurmak suretiyle öldürtmüştür. Kıvâmüddin Ebü İbrâhim el-Feth b. Ali b. Muhammed Bundarî, *Zubdetu’n-nusra ve nuhbetu’l-usra: Irak ve Horosan Selçukluları Tarihi*, Çev. Kıvameddin Burslan, TTK, Ankara 1999, s.86, Abdülkerim Özeydin, “Müeyyidülmülk”, *DİA*, XXXI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s.490-491.

⁵ Nizamülmülk’ün ölümü hakkında kaynaklar farklı bilgiler vermektedirler. Bir kısım tarihçilere göre, Nizamülmülk’ün ölümünde Terken Hatun’un veziri Tacülmülk’ün parmağı vardır. Ancak bir kısım tarihçiler ise Nizamülmülk’ün bizzat Melikşah’ın tertibi ile öldürüldüğünü iddia etmektedirler. İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, XI, Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 2000, s.281, İbnü’l Esir, *El kâmil fi’t tarih (İslam Tarihi)*, Çev. A. Ağırakçe, X, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2016, s.219.

Bağdat'ı terk etmesini istemiş, Halife de bunu kabul etmiş ancak ondan on gün mühlet istemiştir. Bu mühletin dolmasına bir gün kala Melikşah yemiş olduğu av eti nedeniyle zehirlenmiş ve hayatını kaybetmiştir.⁶ (Devletşah, 1385: 105).

Terken Hatun'un oğlu Mahmud'u tahta geçirmek için mücadelesi Melikşah'ın ölümünden sonra da devam etmiştir. Terken Hatun, eşinin ölümü sonrasında Selçuklu devlet adamlarını, ordu komutanlarını para ve mevki ile kendi yanına çekmeyi başarmış, Gazali ve halifenin Mahmud'un henüz 5 yaşında olduğunu ve adına hutbe okunmasının doğru olmadığını söylemelerine rağmen Mahmud adına hutbe okutmayı başarmış ve Kürboğa'yı da Melikşah'ın yüzüğünü vererek, Berkyaruk'u yakalaması için İsfahan'a göndermiştir. Kendisi ve oğlu da kısa bir müddet sonra Bağdat'tan ayrılarak, İsfahan'a doğru yola çıkmışlardır. Ancak Terken Hatun'un bu faaliyetlerinden haberdar olan Nizamülmülk taraftarları Berkyaruk'u Rey'e götürmüşlerdir. Terken Hatun, Berkyaruk'un Rey'e geldiğini haber alınca hemen onun üzerine bir ordu göndermiş ancak Terken Hatun'un ordusu Berücird yakınlarında yenilgiye uğramıştır. (Koç, 1996: 40, Kitapçı, 2014: 343-344, Kaçın, 2017: 121-125).

Ancak bu yenilgiye rağmen Terken Hatun mücadeleden vazgeçmemiş ve bu defa da Berkyaruk'un dayısı İsmail b. Yakuti'ye evlilik ve Selçuklu tahtı konusunda vaadlerde bulunarak onu kendi yanına çekmeyi başarmıştır. İsmail b. Yakuti, Berkyaruk'un üzerine bir ordu göndermiş ancak İsmail'in emrindeki beyler Berkyaruk tarafına geçince İsmail geri çekirerek, İsfahan'a dönmüştür. Bir süre Terken Hatun'un yanında kalan İsmail daha sonra ise ablası Zübeyde Hatun'un yanına gitmiştir. İsmail'in asıl amacı Selçuklu tahtını ele geçirebilmektir ve Berkyaruk'u öldürme planları yapmaktadır. Bunu haber alan Aksungur ve Bozan İsmail'i öldürmüşlerdir. (Koç, 1996: 40, Kitapçı, 2014: 343-344, Kaçın, 2017: 121-125).

Terken Hatun bundan sonra da Suriye'de bulunan Tacü'd-devle Tutuş'tan yardım talep etmiş onun gücü ile birleşmek üzere İsfahan'dan yola çıkmış ancak yolda hastalanarak geri dönmüştür. Kısa bir müddet sonra da 1094 tarihinde vefat etmiştir. (Koç, 1996: 40, Kitapçı, 2014: 343-344, Kaçın, 2017: 121-125).

Sultan Melikşah-Terken Hatun evliliğinden dünyaya gelen Mâh-Melek Hatun da gerek Selçuklu siyasetine gerekse de Abbasi Devleti iç siyasetine etki edecek kadar önemli olan bir başka hanedan üyesi kadındır. Yukarı da bahsedildiği gibi Mâh-Melek Hatun aynı dönemde hem Gazneli hükümdarı, hem Karahanlı Hükümdarı hem de Halife Muktedi Bî emrillah tarafından istenmiştir.

⁶ Melikşah'ın ölümü ile alakalı olarak kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. İbnü'l Esir, Melikşah'ın Tacülmülk'ün vezaret makamına getirilmesinden kısa bir müddet sonra çıktığı bir av esnasında zehirlenerek hayatını kaybettiğini nakletmektedir. İbnü'l Esir bu durumu şöyle izah eder: "Sultan Melikşah, Nizamülmülk'ün katlinden sonra Bağdat'a gitti. 28 Ekim 1092 günü şehre girdi. Sultan, Halifenin veziri Amüdüddeve b. Cüheyr karşıladı. Tacülmülk büyük bir kabiliyete sahip olduğunu gösterdi. Sultan, Tacülmülk için vezaret hilatlerinin hazırlanmasını emretti. Nizamülmülk'ü jurnal eden o idi. Hilatleri hazırlanınca, onları giyip, vezaret makamına oturmadan başka bir şey kalmadı. Tam bu sırada Sultan ava çıktı ve 6 Kasım 1092 günü hasta bir vaziyette döndü. Ölüm tırnaklarını ona da geçirdi. Ülkesinin genişliği ve askerlerinin çokluğu ölümüne mani olamadı. Hastalığının sebebi şu idi: Sultan av eti yiyip, hummaya yakalandı ve kan aldırdı. Fakat yeteri kadar kan alınmadı ve hastalığı ağırlaştı. Hastalığı ateşli humma idi. 19 Kasım Cuma gecesi vefat etti." Gregory Abû'l Farac ise sultanın ölümünden halifeyi sorumlu tutmakta ve konuyla alakalı olarak şu sözleri söylemektedir: "485/1092 yılında Sultan Horasan'dan Bağdat'a geldi. Sultan, kendi kızından doğan erkek çocuğun veliaht ilan olunması ve hilafete geçmesini istediği için halife ile arası açıldı. Halife, Sultan'ın talebini reddedince Sultan da ona o halde Bağdat'tan çık, git tarzında bir haber gönderdi ve Halife de bunun üzerine emrini yerine getireceğine, yalnız kendisine mühlet vermesini istedi. Sultan ona 10 gün mühlet verdi. Ancak Sultan 9. gün şiddetli ve yakıcı bir hummaya tutularak öldü." Urfalı Mateos ise, Melikşah'ın ölümünün sebebi olan kişinin direk ismini vermektedir: "541 yılında herkesin babası ve bütün insanlara karşı merhametli ve hürriyet sahibi bir zat olan büyük Sultan Melikşah öldü. O, Bağdat içerisinde Semerkant Sultanının kızı olan, karısı tarafından ihanetle öldürülmüştür. O, bu muhteşem zata zehir içirdi ve bu en büyük hükümdarın canına kıydı." İbnü'l Esir, age, X, 219, Gregory Abû'l Farac, Abû'l Farac Tarihi, I, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1945, s.334, Urfalı Mateos, Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Çev. Hrand D. Andreasyan, TTK, Ankara 1987, s.178.

Halife bu durumu önce Melikşah'a açmış, Melikşah da durumun karara bağlanması için onu Terken Hatun'a yönlendirmiştir. Terken Hatun bazı şartlar karşılığında kızının Abbasi halifesi ile evlenmesini kabul etmiştir.

Mâh-Melek Hatun ve halifenin bu evliliklerinden Cafer isimli bir çocukları dünyaya gelmiştir. Ancak Muktedi, doğan bu erkek çocuktan oldukça rahatsızlık duymuştur. Çünkü Selçuklular'ın bu çocuk vasıtasıyla Abbasi hilafetinde hak iddia edeceklerini düşünmüştür. Bundan dolayı da önce Mâh-Melek Hatun ile birlikte Abbasi sarayına gelen görevlileri saraydan çıkarmış arkasından da Mâh-Melek Hatun'dan yüz çevirmiştir. Durumu babasına anlatan Mâh-Melek Hatun, Melikşah tarafından Bağdat'tan alınarak kendi yanına getirilmiştir. Bütün bu yaşananlardan halifenin veziri Ebû Şücâ'yı sorumlu tutan Melikşah, onun görevden alınmasını istemiş, halife buna çok gönüllü olmasa da iki devlet arasındaki ilişkilerin düzene girmesi için Ebû Şücâ'nın yerine Amîdüddeve b. Cüheyr'i görevlendirmiştir. (Kaçın, 2017: 81).

Mâh-Melek Hatun, henüz 20 yaşındayken 1089 tarihinde çiçek hastalığından dolayı vefat etmiştir. Melikşah kızının ölümü sonrasında torunu Cafer'i Abbasi tahtının varis yapabilmek için çok uğraş vermiş ancak ömrü buna vefa etmemiştir. Terken Hatun ise Melikşah'ın ölümünden sonra oğlu Mahmud'u veliyaht ilan ettirebilmek için Cafer'i Bağdat'a göndermiştir. Ancak Cafer de 1093 tarihinde hayatını kaybetmiştir. (Kaçın, 2017: 83).

Selçuklu hanedan kadınları arasında bir başka önemli isim ise Muhammed Tapar'ın eşi, İsmail b. Yakuti'nin kızı Gevher Hatun'dur. İsmail b. Yakuti'nin ölümünden sonra başa geçen Mevdud b. İsmail'in de 1102 senesinde vefat etmesi üzerine ona ait olan topraklar ve askerlerin idaresi Muhammed Tapar'ın emrine girmiştir. Bu durum üzerine Gevher Hatun eşinden ailesine ait olan toprakların kendisine geri verilmesini istemiştir. Bu konuyla alakalı olarak da Muhammed Tapar'a şunları söylemiştir: *"Azerbaycan askerleri, pederimin nimet ile perverde olan etbâıdır. Şimdi bunlar, metbû oldular. Evvelce, babamın etbâından idiler. Bunların, benim iradem altında olduklarına, maişet meseleleri benim emrimle halledileceğine dair menşur yazmanı isterim."* (Kaçın, 2017: 34-35).

Muhammed Tapar, Gevher Hatun'un bu isteğini olumlu karşılamıştır. Bunun üzerine Gevher Hatun hakim olduğu bölgelerde idareyi vezire bırakmış ve bir de divan teşkilatı kurmuştur. Gevher Hatun sırasıyla Muhtas, Emîr Amîd ve Kemâlülmülk'ü vezir olarak tayin etmiştir. Kemâlülmülk döneminde hem toprak yönetimi hem de devlet işleri ile ilgilenilmiştir. Bu durum bize Gevher Hatun'un devlet yönetiminde de etkin bir rol oynadığını göstermektedir. Muhammed Tapar, 1118'de hastalanmıştır. Gevher Hatun'un devlet yönetimindeki hakimiyetinden rahatsız olan emirler Muhammed Tapar'a bu hastalığın sebebinin Gevher Hatun olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine Muhammed Tapar, Gevher Hatun'u yakalatarak önce gözlerine mil çektiirmiş, arkasından da boğdurarak öldürtmüştür. Kendisi de kısa bir müddet sonra hayatını kaybetmiştir. Muhammed Tapar'ın Gevher Hatun'u öldürmesi ile alakalı bir başka rivayet de kendisinin ölümünden sonra Gevher Hatun'un Sultan Sancar ile evleneceği ve kendi çocuklarının da hükümdarlıktan mahrum kalacakları düşüncesinde olduğu için Gevher Hatun'u öldürttüğüdür. (Kaçın, 2017: 35-37).

Ortaçağ Batı Dünyasında ve Bizans Devleti'nde Kadın

Ortaçağ Batı dünyasında kadın aslında iki zıt kutbu temsil etmektedir. Bir taraftan Havva'nın izlerini taşıyan, kendini beğenmiş ve kibirli bir imajı temsil etmektedir diğer taraftan da Meryem gibi kendisini dine adanmış, mütevazı kadın imajını temsil etmektedir. Erken Ortaçağ'da köylü kadınların görevi üst sınıfların giydirilmesi ve beslenmesi, hayvanlara bakmak, ot biçmek, üretmiş oldukları malları pazarlarda satmak ve çocuklarına bakmaktır. Kentlerde yaşayan kadınlar ise bira mayalamak, müşteri çekmek, kasiyerlik yapmak, temizlik, hizmetçilik, dokumacılık, seyyar satıcılık, manavlık gibi işler yapmışlardır. Özellikle XV. ve XVIII. yüzyıllar Ortaçağ Batı dünyasındaki kadınlar açısından oldukça kötü bir dönemdir. Bu dönemde kadınlar ikinci plana itilmiş ve aynı zamanda ekonomideki

etkinlikleri de oldukça azalmıştır. (Wemple, 1992:179-180, Kaçar, 2004: 757, Parlak, 2017: 7-9).

Ortaçağ Batı hukukunda da kadınları erkeklerden ayıran bir takım yasalar bulunmaktadır. Mesela özgür bir kadın köle bir erkekle evlenemez. Şayet evlenirse kadın bütün mirastan men edilir ve doğacak olan çocukları da köle sayılırdı. Ancak özgür bir erkek ve köle bir kadının evlenmesi konusunda herhangi bir sakınca yoktu. Bu evlilikten doğan çocuklarda özgür sayılırlardı ve babalarının mirasından faydalanabilirlerdi. Kadınların süslenmesi de bu dönemde yasaktı. Bu durum ile alakalı da yasalar da vardı. Miras uygulamasına baktığımızdaysa, XIII. yüzyıla kadar İngiltere, Fransa, Burgunya, İskoçya gibi birçok ülkede eğer kadınların erkek kardeşleri yoksa miras onlara kalabilirdi. Salic Yasası'nda erkek, kadının getirdiği çeyizi geri vermek koşuluyla ondan ayrılabilirdi ve onu kovabilirdi. Ortaçağ Avrupa hukukuna göre kadın dini ve siyasi yönetime müdahil olamazdı. (Akkaya Kia, 2015: 15-16).

Ortaçağ Avrupasında kadın evlendikten sonra tamamiyle kocasının otoritesi altına girmektedir. Evlenmek istemeyen kadınlar ise dini grup ya da tarikatlara girerek, manastırlarda yaşamışlardır. Kadınlar aslında aile ve eş baskısından kurtulmanın yolunu dine dönüp manastırlara kapanmakta bulmuşlardır. Bir kadın hamile kaldığında ya da adet gördüğünde bunların dini törenlere katılmalarına izin verilmemiştir. Ayrıca manastırlardaki kadınların erkek çocuklarına ders vermeleri yasaklanmıştır. Kilise ya da manastırdaki erkeklerin ise sadece hasta ve yaşlı kadınlara bakılmasına izin verilmiştir. Rahibeler eğitim faaliyetlerinde etkin oldukları için bunların okuma yazma öğrenmesine izin verilmiştir. (Wemple, 1992: 169-170, Parlak, 2017: 7-9).

Ortaçağ Avrupasında bütün kötülüklerin kaynağı olarak kadın görülmektedir. Bundan dolayı da kadınlar çoğu zaman cadılıkla suçlanmaktaydılar. Cadının cinsiyeti Ortaçağ Avrupası'nda kadındı. Hatta Havva, Adem'i yoldan çıkardığı için ilk cadı da Havva idi. Cadı kelimesinin anlamı bitkisel yöntemleri kullanarak insanları iyileştirme gücüne sahip olan kişidir. Dolayısıyla Avrupa'daki ilk doktorlar da yine kadınlar arsından çıkmıştır. Ortaçağ Avrupasında cadı olduğu düşünülen bir kadının cadılığını kanıtlamak için vücuduna iğne batırılırdı, kadın batırılan bu iğnelerden dolayı bir süre sonra acıdan bitkin düşerdi ve vücudundan da kan çıkmazdı. Batırılan iğnelere rağmen vücudundan kan çıkmayan kadın cadı sayılırdı. Erkekler bu dönemde kadınları cadılıkla da suçlayabilirlerdi. Kadın cadı olmadığını söyleyip, bunun iftira olduğunu kanıtlamaya çalışsa da bunu başaramazdı. Cadı olduğu kabul edilen kadınlar meydanlarda bazen tek bazen de toplu olarak yakılarak cezalandırılırlardı. Ancak incelendiğinde cezalandırılan kadınlar genellikle, akıllı ve zeki kadınlardır. Kadınların yükse statülere ilerlemesini bir türlü kabullenemeyen zihniyet, onların daha da güçlenmelerinin önüne geçebilmek amacıyla, onları cadılıkla itham etmiş ve öldürerek kurtulmaya çalışmıştır. (Akin, 2001: 283, Scott, 2003: 113, Ülgen, 2015: 164-182).

Kadınlar da bu dönemde erkeklerin baskısına karşı kendilerini koruyabilmek ve hayallerine erişebilmek amacıyla bazı gizli cemiyetler kurmuşlardır. Bu cemiyetlerden bir tanesi Kadın Templier Cemiyeti'dir. Bu cemiyette sayı sınırlaması vardır ve aynı zamanda kadınların boş işlerden ve ailelerinden bahsetmeleri de yasaktır. Bu kadınlar azizelerin hayatları, tarih, astronomi ve fal gibi konularda araştırmalar yapmışlardır. Bu tür cemiyetler haricinde yine kadınlar tarafından kurulan "Mantellate, Bizzocole, Pinzocchere" gibi gruplar da vardır. Bu gruplara mensup olan kadınlar kendilerini eğitime adanmış, bakire kadınlardan meydana gelmektedir. Ancak bu kadınların çalışmaları rahipler tarafından engellenmiştir. Hatta bu kadınların yaşamlarını düzene sokmak için tarikatlar bile kurmuşlardır. Daha sonra ise bu kadınların birçoğu yakılmak suretiyle cezalandırılmışlardır. (Ülgen, 2015: 164-182).

Ortaçağ Avrupasının en önemli devletlerinden birisi olan Bizans Devleti'nde kadının durumuna baktığımızda ise; Bizans kadınları ile alakalı bilgilerin çoğunun yüksek tabakadan soylu ve zengin aile mensuplarına ait olduğunu görürüz. Kadınlar ile alakalı günümüze kadar ulaşan görsel

kayıtlara baktığımızda Havva, Meryem ve azizelerin dışında daha çok imparatoriçe ve soylu kadınların tasvir edildiğini görmekteyiz. Halk tabakasından kadınlar ise daha çok kalabalık gruplar içerisinde resmedilmiştir. Bu tasvirlerde genellikle ya kadınların yanlarında ya da omuzlarında çocukların bulunduğunu görmekteyiz. Kadınlar genellikle minyatürlerde yün eğirmekte, dokuma yapmakta, bahçe ya da tarlada çalışmakta, süt sağmaktadırlar. Bu minyatürler bize Bizans Devleti'nde kadınların günlük hayatta oldukça aktif olduklarını göstermektedir. Bunların haricinde yaşamlarını manastırlarda rahibe olarak sürdüren kadınlar da bulunmaktadır. (Tokalak, 2006: 569, Köroğlu, 2010: 1).

Bizans Devleti içerisinde aktrislik, dansözlük yaparak geçimini sağlayan kadınlar da bulunmaktaydı ve toplum içerisinde bunlara pek de hoş gözle bakılmazdı. Toplum içerisinde kadınların yaptıkları mesleklere baktığımız zaman profesyonel ağıtçılıkla da karşılaşmaktayız. Bunların haricinde büyük arazileri işleten hanımlarla alakalı bilgilere vergi kayıtlarından rastlamaktayız. Eldeki kayıtlara baktığımızda Türk toplumlarında kız çocuklarına ve kadına verilen değerin Bizans toplumunda genel olarak görülmediğini tespit edebiliriz. Bizans Devleti'nde genç kızların hayatlarında katı kurallar bulunmaktaydı. Genç kızlar genellikle görücü usulü ile evlendiriliyorlar ve evliliklerinde herhangi bir görüş bildiremiyorlardı. Bizans sosyal yaşamında kızlar genellikle 12 erkeklerle 14 yaşına geldiklerinde evlendiriliyorlardı. 25 yaşından küçük kızlar ve dullar babalarının onayı olmadan asla evlenemezlerdi. Evlendikten sonra tamamıyla kocanın hegemonyası altına giren kızların beraberlerinde getirdikleri çeyizleri de ölümleri halinde çocuklarına miras kalıyordu. (Köroğlu, 2010: 1-2).

Bizans Devleti'nde evlilik müessesesinin oluşabilmesi içinde kilise tarafından konulmuş katı kurallar vardı. Mesela, bir Hristiyan bir Yahudi ile evlenemezdi. Evlense bile nikahı geçersiz sayılırdı. I. Konstantin bu tür bir evliliğin cezasının ölüm olduğunu ifade etmiştir. Aynı katı kurallar Iustinianos'un Codex'inde de yer almıştır. Hristiyan-Yahudi evliliği haricinde 3 tür evliliğe daha karşı çıkmıştır. Bunlar: koruyucunun, korumasındaki kişi ile evlenmesi, rahip ve rahibelerin evlenmesi ve son olarak da yakın akraba evlilikleri. (Köroğlu, 2010: 10).

Bizans Devleti'nde esas olan tek eşlilikti. Çok eşlilik yasalar ile kısıtlanmıştı ve zina olarak kabul edilmekteydi. Buna rağmen evlenenlerin nikahları kabul edilmiyor ve evlilik taçları takılmıyordu. Hatta bu durumdan dolayı aforoz edilenlerin varlığına dahi rastlamaktayız. Bizans toplumunda bir kadın için en önemli şey annelikti. Anne olamayan kısır kadınlar toplum tarafından dışlanıyor ve aşağılanıyordu. Yasal açıdan kadının erkekle eşit olduğu tek yer çocukların yetiştirilmesi ve eğitilmesi meselsi idi. Eşlerinin ölümü halinde de çocukların yasal koruyucusu kadındı. (Ataş, 2007: 90).

Bizans Devleti'nde Hanedan Kadınları

Selçuklu Devlet işlerinde hükümdarın evleneceği kadınların seçiminde çeşitli sosyal ve siyasi düşünceler etkili olurdu. Hükümdar, gücünü korumak veya artırmak için çoğunlukla stratejik evlilikler yapar, kendisine eş olarak ya başka bir hükümdarın, beyin kızını ya da dini semboller taşıyan birisinin –mesela halife gibi- kızını seçerdi. Hatta bu evlilikler bazen emrivaki ile bile gerçekleşebilirdi. Halbuki seçimleri tamamen imparatorların zevk, istek ve duygularına bağlı olan, hiçbir özel kural ve kaidenin söz konusu olmadığı Bizans İmparatoriçeleri imparatorluğun siyasi ve idari işlerinde önemli görevlerde bulunuyorlardı. Bizans İmparatorları evlenirken sadece istek ve duygularına hitap edecek birisini ararlar bunun içinde memleketin her tarafına saraydan memurlar gönderilerek, imparator için en uygun eş adayı belirlenmeye çalışılırdı. (Refik, 2009: 21)

Bizans Devleti'nde bir kadın, İmparatorla evlenince ayrıcalıklı bir konum kazanıyordu. Evlendiği andan itibaren İmparatorluk meşruiyetinin aktarımcısı olarak görülüyordu. İmparator öldükten sonra da ya tahtın varisini seçimle iş başına getiriyor ya da evlenerek yeni imparatoru belirliyordu. Bizans Devleti'nde Türk devletlerinde olduğu gibi babadan oğla geçen bir veraset usulü yoktu. Ancak saltanattaki aileler arasında bir bağ bulunmasına da özen gösteriliyordu. Bundan dolayı hükümdarın ölümü sonrasında genellikle eski imparatoriçe yeni imparator ile evlenmek suretiyle bu

bağı kuruyordu. Bunun yanı sıra çocuklarına naiplik etmek suretiyle tahtın sahibi olan Bizans İmparatoriçeleri de bulunmaktadır. Mesela Atinalı Eirene ve ondan sonra da Teodora henüz tahta çıkacak yaşa gelmemiş oğullarına naiplik yapmışlardır. (Hill, 2003: 18).

Önemli Bizans İmparatoriçelerinden biri olan Atinalı Eirene, babasını küçük yaşta kaybetmiş ve amcası Konstantin Sarandapechys tarafından büyütülmüştür. 769 senesinde Leo ile evlenmiş ve bu sayede Bizans sarayına intikal etmiştir. Leo, Bizans İmparatorunun 775 tarihinde ölümünden sonra IV. Leo ünvanı ile imparator olmuş, Eirene de imparatoriçe olmuştur. IV. Leo, imparator olduktan sonra putperestlere karşı aşırı baskıcı bir politika izlemiş ve bundan dolayı da Eirene ile arası açılmıştır. Eşine kırılan İmparator ondan uzak kalmayı tercih etmiş bundan dolayı da Eirene ve Leo evliliğinden sadece Konstantin ismini verdikleri bir oğulları dünyaya gelmiştir. IV. Leo 780 tarihinde ölmüş, ölümünden önce de o tarihte sadece dokuz yaşında olan oğlu Konstantin'i tahtın varisi olarak belirlemiştir. Ancak Konstantin'in yaşının küçük olması dolayısıyla annesi Eirene ona naiplik yapmıştır. (Hill, 2003: 6, 18, Öztürk, 2016: 92).

IV. Leo'nun Ev Dokia'dan olan diğer oğlu Caesor Nikeforos tahtı ele geçirmek için girişimlerde bulunmuş ancak Eirene'nin almış olduğu önlemler sayesinde bu girişimleri neticesiz kalmıştır. İrene Bizans Devleti'nin batısında kontrolü elinde tutan Charlemagne'nin kızı ile oğlunu nişanlamış ancak bu nişan daha sonradan bozulmuştur. Aynı zamanda Eirene'nin kadın olmasını fırsat bilerek ayaklanmaya çalışan Sicilya Adası'ndaki isyancılar da Eirene tarafından ortadan kaldırılmışlardır. Eirene kayınpederi ve eşi zamanında yasaklanan heykelleri ve ikonaları⁷ geri getirmiş ve aynı zamanda da putperestlere karşı sempatiyle yaklaşan Tarasios'u patrik yapmıştır. (Hill, 2003: 98, Öztürk, 2016: 96).

Eirene, 787 tarihinde İznik'te bir konsil toplamış ve burada ikonlara karşı saygı gösterme özgürlüğü sağlamıştır.⁸ Ancak İrene tahtı 790 tarihinde oğlu Konstantin'e bırakmak zorunda kalmıştır. Konstantin de aynen babası ve dedesi gibi putperestliğe karşı çıkmıştır. Ancak Konstantin de tahtta çok uzun süre kalamamıştır çünkü 791 senesinde Bulgarlara karşı verilen savaş kaybedilince Eirene bundan faydalanmış ve bu başarısızlığın sorumluluğunu oğluna yükleyerek, giriştiği taht mücadelesini devlet adamlarını da yanına almak suretiyle kazanmıştır. Oğlu Konstantin'in gözlerine mil çektirmiş, bu olaydan kısa bir müddet sonra da Konstantin yakalanmış olduğu bir enfeksiyon nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Ancak Eirene'nin de bir müddet sonra devlet adamları ile arası açılmış ve bunu fırsat bilen Nikeforos tahtı ele geçirmiştir. Eirene önce Kutsal Meryem Manastırı'na Başrahibe olarak kapatılmış, arkasından da Midilli Adası'na gönderilmiştir. 803 tarihinde de hayatını kaybetmiştir. (Hill, 2003: 83, 99, Öztürk, 2016: 99).

Anna Dalassene Bizans Devleti açısından yine önemli bir hanedan kadınıdır. 1025 senesinde dünyaya gelmiştir. Babası Bizans ordusu subaylarından Aleksios Charon annesi ise Adriyana

⁷ Eikon kelimesi, Grekçe, resim, tasvir anlamına gelmektedir. Fakat günümüzde ikon, ikona kelimesi daha çok farklı boyutlarda, taşınabilir ölçülerdeki ahşap üzerine, mozaik, mermer veya metal kabartma ve diğer teknikler ile yapılmış dinî figür veya dinî konulu resimleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Aslında Bizans'ta bu kelime hem duvar hem de taşınabilir resimleri içermektedir. Spitzing, G; *Lexikon Byzantinisch-Christikon Symbole, Die Bilderwelt Griechenlands und Kleinasien*, Munchen 1989, s.54, Podskolsky, G; Stichel, R; "Icons" *Oxford Dictionary of Byzantium* II, Oxford Press, New York 1991, s.977-978.⁷Hollingsworth, P.A; Cutler, A; "Iconoclasm" *Oxford Dictionary of Byzantium*, II, Oxford Press, New York 1991, s.977.

⁸ Bu konsil hedefini ikonoklast synodu incelemek ve Roma ve Doğu Hristiyanları ile birliği yeniden sağlamak olarak tanımlar. Konsil oldukça politik davranarak, ikonoklastlardan pişman olanları çağırarak onları kiliseye kabul ederken, yandaşları güçlü olan önceki ikonoklast imparatorları da lanetlemiştir. VII. Ekümenik İznik Konsili'nin en önemli getirisi Batı Kilisesi ile olan bağı tekrar güçlendirmiş olması ve Khalkedon Konsili'nin tanımlamış olduğu Hristiyanlığın eski Yunan kültürü ile bağını tamamlamış olmasıdır. Ankarnasyonun en temel manifestosu olarak ikona ibadetinin yeniden serbest bırakılması doğuda yerleşik bir takım mezheplerin öğretilerinin kilise için kesin olarak reddedilmiş olmasını sağlamıştır. İznik Konsili'nden sonra devletin ve kilisenin başına gelen isimler, Patrik Tarasios, Patrik Nikephoros ve İmparator Nikephoros büyük bir titizlikle ikona karşıtlarına karşı ılımlı politikalarını sürdürmüşleridir. Bu ılımlı politika Theodoros Studites gibi daha sert politika güdümleri taraftarları için rahatsız edici olmuştur. E.J. Marth, *A History of the Iconoclastic Controversy*, New York 1978, s.94, 152.

Dalassene'dir. 1044 yılında Batı Orduları generali Ionnes Komnenos ile evlenmiştir. Bizans Devleti'nin başında bulunan Isaakios Komnenos 1059 yılında hastalanmış ve öleceğini hissedince yerini kardeşi olan Anna'nın kocası Ionnes Komnneos'a bırakmak istemiş ancak o bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine tahta X. Konstantin Dukas çıkmıştır. X. Konstantin Dukas ise Eudokia Makrembolitissa ile evlenmiştir. 1067 tarihinde hem Ionnes Komnenos hayatını kaybetmiştir hem de X. Konstantin Dukas. bunun üzerine Eudokia Makrembolitissa, daha önceden imparatorluğa karşı ayaklanan ve affedilen Romanus Diyojen'i affetmiş ve onunla evlenmiştir. Anna Dalassene de Romanus Diyojen'i her zaman desteklemeye çalışmıştır. Hatta Romanus Diyojen'in 1071 tarihinde Malazgirt savaşından yenilgiyle ayrılmasından ve gözlerine mil çekilmesinden sonra Anna Romanus taraftarı olduğu için bir müddet Pirinkipo Adası'ndaki bir manastıra kapatılmıştır. (Connor, 2008: 335, Öztürk, 2016: 116-118).

Anna'nın oğlu Aleksios, Maria isimli birisiyle görüşmektedir ve bu ilişki Anna tarafından da desteklenmektedir. Ancak daha sonraki süreçte, Aleksios, Caesar Ionnes Dukas'ın emri ile Irene Dukaina ile evlenmek zorunda kalmıştır. Aleksios, imparator olarak başa geçtikten sonra ise Anna, Irene'yi mümkün mertebe saraydan uzak tutmaya çalışmış ve Maria ile birlikte sarayda oldukça etkin bir rol üstlenmiştir. Ancak Irene de doğurduğu erkek çocuk Ionnes sayesinde yerini sağlamlaştırmıştır. Anna, oğlu sefere gittiği dönemlerde naiplik yapmıştır. Anna 1095-1110 yılları arasında saray çevresinden uzaklaşmış ve kendi yaptırdığı Pantepoptes Manastırı'nda yaşamını sürdürmüştür ve burada ölmüştür. Anna'nın, tarih açısından önemli bir isim olan torunu Anna Komnena üzerinde de büyük tesirleri olmuştur. Nitekim Anna Komnena kitabında büyükannesini şu sözlerle anlatır: *"Yalnızca kendi cinsiyetine büyük bir gurur kaynağı olmakla kalmadı, erkekler için de oldu; gerçekten de tüm insan ırkının şanına katkıda bulundu."* *"Gerçek şu ki, ne olursa olsun Anna Dalassena'ya üstün bir zeka bahşedilmişti ve bunun yanında birinci sınıf bir yönetim yeteneğine sahipti."* (Connor, 2008: 336,354, Öztürk, 2016: 121).

Bizans tarihi açısından bir başka önemli isim olan Anna Komnena ise Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos ve İmparatoriçe Irene'nin 1083 tarihinde dünyaya gelen kızlarıdır. Komnena, çok iyi bir eğitimden geçmiştir. Tarih, müzik, astronomi, geometri, aritmetik ve doğa bilimleri gibi birçok konuda uzmandır. Anna Komnena henüz 14 yaşındayken, babasının tahttan indirdiği III. Nikeforos'un oğlu Caesar Nikephoros Bryennios ile evlenmiştir. Her ne kadar babasının III. Nikeforos ile arası açık olsa da Caesar Nikephoros Bryennios orduda yüksek mevkilere getirilmiştir. Anna ve Caesar Nikephoros arasındaki bu evlilikten dört çocukları dünyaya gelmiştir. Aleksios Komnenos 1118 tarihinde hastalanınca, Anna babasını iyileştirmek için elinden geleni yapmış bu arada da tahtın varisi olarak kendi eşi Nikephoros'u seçtirmeye çalışmış ancak bu konuda başarılı olamamıştır. Nitekim Aleksios Komnenos imparatorluğu oğlu Ionnes'e bırakmıştır. (Komnena: 1996: 5, Yılmaz, 1997: XXVI, 296, Hill, 2003: 194).

Ionnes, tahta çıkar çıkmaz kendi saltanatına karşı oldukları gerekçesiyle annesi Irene ve ablası Anna Komnena'nın bütün mal varlıklarını el koyarak onları da manastıra kapatmıştır. Annesi Irene 1113 yılında kendi yaptırdığı ve hapsedildiği Kecharitomene Manastırı'nda hayatını kaybetmiştir. Anna Komnena ise eşinin Ionnes'e olan sadakati dolayısıyla affedilmiş ve serbest bırakılmıştır. Anna'nın eşi Nikephoros, 1137 yılında Suriye seferi esnasında yaralanmış ve hayatını kaybetmiştir. Anna ise eşinin ölümü sonrasında annesi tarafından kurulan Kecharitomene Manastırı'na kapatılmış ve hayatını tarih kitabı yazmaya adanmıştır. 15 ciltten oluşan Alexiad isimli eserini 11 senede hazırlamıştır. Bu eser Ortaçağ tarihi açısından oldukça kıymetlidir. Anna Komnena, 1154 senesinde Kecharitomene Manastırı'nda hayatını kaybetmiştir. (Komnena, 1996: 5-6, Öztürk, 2016: 125, Browning, 1962: 4).

Bizans Devleti'nde imparatoriçelerin barış dönemlerinde eşlerine refakat etmeleri halk arasında övgü ile karşılanırken, savaş sırasında eşine refakat eden imparatoriçeler ise hoş karşılanmamış ve ayıplanmıştır. Mesela saray yazarı Ionnes Tzetzes, imparatoriçe Bertha'nın Manuel ile birlikte batıdaki bir savaşa katılmasını, bir dostuna yazdığı mektupta ayıplar. Bertha'nın böyle bir yanlışa muhtemelen

şeytanın dürtmesi sonucu düştüğünü de vurgular. İmparatoriçelerin sefere katılmasının Bizans Devleti'nde hoş karşılanmaması ile ilgili anekdotlara Anna Komnena'nın eserinde de rastlanmaktadır. Anna Komnena eserinde, Eirene Dukaina kocası Aleksios ile birlikte sefere çıktığında Eirene'yi eve dönmesi konusunda uyaran kaba ve küfürli yazıların, çiftin çadırından içeri atıldığından söz etmektedir. (Diehl, 2010: 80).

Bizans Devletinde ideal bir eşten beklenen en önemli erdemlerden bir tanesi de kocasına aşık ve sadakatli davranmasıydı. Prodromos'un, Anna Komnena'nın gelini Teodora⁹ için yazmış olduğu mezar yazıtı bu durumu en iyi tasvir eden argümanlardan birisidir: *"Teodora hastaydı, ölmek üzereydi, ama hiç şikayet etmiyordu. Tek dileği sefere gitmiş olan, canı kadar sevdiği kocasını görebilecek kadar yaşamaktı. Kocasının yokluğu canını yakıyor, aklını başından alıyordu. Sonra Ionnes ortaya çıktı: Teodora onu sevgiyle kucakladı, ağladı; kocası da inleyip ağladı. Teodora'nın gerdanındaki çukurları gösyaşlarıyla doldurdu; yüzünü ve altın rengi saçlarını okşadı; kederinden bayılacak gibiydi."* (Hill, 2003: 88).

SONUÇ

Türk toplumlarında kadın her zaman önemli bir yere sahip olmuştur ve toplum içerisinde erkeğin tamamlayıcısı rolünü üstlenmiştir. Kadının bu müstesna durumu Türklerin destanlarında da yerini bulmuştur. Yaratılış Destanı'nda Tanrı'nın kâinatı kadından esinlenerek yarattığından bahsedilmekte ve kadın ruhani bir varlık erkek ise insani bir varlık olarak nitelendirilmiştir. Dede Korkut Hikayeleri'nde de yine Türk kadını ile alakalı değerli bilgiler verilmiştir. Kadınlar Hun, Göktürk ve Uygur Devleti içerisinde hem toplumsal hayatta hem de siyasi hayatta oldukça aktif roller oynamışlardır. Özellikle hanedan ailesine mensup olan kadınlar eşleri öldüğünde ya da sefere çıktığında devlet yönetimini üstlenmiş, gerektiğinde seferlere çıkmış, fermanlar, emirnameler hazırlamışlardır.

İslamiyet'ten sonra da Türk toplumunda kadının toplumsal ve siyasî statüsünde herhangi bir değişiklik olmamıştır. İslamiyet'in kadına değer veren bir din olması, bütün insanları kadın erkek ayrımı olmaksızın eşit olarak kabul etmesi, Kuran-ı Kerim'de kadınların değeri ile alakalı ayetlerin bulunması ve Peygamberimizin kendi özel hayatında eşlerine duyduğu sevgi ve muhabbet ve kadınlarla alakalı hadisleri Türklerin kadına bakış açısından daha çok Arap toplumunun kadına bakışını değiştirmiştir. Çünkü Türk toplumunda kadın İslamiyet'in kabulünden önce de zaten yeteri kadar değerlidir.

Büyük Selçuklu Devleti'ne baktığımızda ise, kadınların devletin kaderini tayin edecek kadar büyük bir öneme sahip olduğunu görürüz. Kadınlar devlet içerisinde veliaht ve vezir seçimlerinde, idari ve mali işlerde oynamış oldukları önemli rolleri devletin dış ilişkilerinde de aynı şekilde devam ettirmişlerdir. Devletlerarası ilişkilerde ve elçilerin kabulünde oldukça önemli bir konuma sahip olan Selçuklu Hanedan kadınlarının aynı zamanda kendilerine ait askeri birlikleri, iktaları, vezirleri ve hazineleri de bulunmaktadır.

Ortaçağ Avrupa toplumunda ise kadının durumu hiç de iç açıcı değildir. Toplum içerisinde erkeğin gerisinde, evlenmeden babasının, evlendikten sonra ise eşinin egemenliği ve baskısı altında, birçok Avrupa toplumunda genellikle toplumdan soyutlanmış bir hayat sürdürmektedir. Avrupa'da çıkarılan yasalar dahi erkeğin durumu baz alınarak hazırlanmıştır. Kadınlar toplum içerisinde zaman

⁹ Teodora, Kıbrıslı bir Yunan'dı. Hayatı boyunca imparator üzerindeki etkinliğini sürdürmüştür. Ionnes ile evliliklerinden sadece bir kız çocukları dünyaya gelmiş o da küçük yaşta hayatını kaybetmiştir. Kaynaklarda verilen bilgilere göre, o dönem için fahişelik ile eş değer sayılan komedyenlik mesleğinden gelme olan Teodora zamanında kadınların ahlakları bozulmuştu. Kadınlar eşlerini aldatsalar dahi herhangi bir ceza almıyorlardı. Çünkü hemen İmparatoriçe'ye başvuruyorlar ve onun desteği sayesinde de eşleri hakkında dava açabiliyorlardı. Prokopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çev. Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s.110.

zaman cadı olarak nitelendirilmişler ve şiddetli cezalara çarptırılmışlardır. Onlara göre cadının cinsiyeti kadındı ve Havva'da ilk cadıydı. Kadınlar bütün bu durumlardan kurtulabilmek adına çeşitli gizli cemiyetler kurmaya çalışmışlar ancak bunlardan da istenilen başarılar elde edilememiş ve kadın Ortaçağ Avrupası'nda her zaman hor görülen bir varlık olarak yaşamını idame ettirmeye çalışmıştır.

Ortaçağ Avrupası'nın en önemli devletlerinden birisi olan Bizans Devleti zamanında halk tabakasına ait kadınlar hakkında elde net bilgiler bulunmamaktadır. Halk tabakasına ait kadınlar resmedilirken genellikle kalabalıklar içerisinde gösterilmiştir. Bizans Devleti'nde kadınların meslekleri arasında dokumacılık, tarımsal faaliyetler, Pazar yerlerinde üretilen tarım ürünlerinin satıcılığı ve sağlık ile alakalı ebelik, doktorluk ve süt annelik görülmektedir. Ayrıca toplum içerisinde hayatını rahibe olarak sürdürenler de bulunmaktadır. Aslında rahibe olmak o dönem kadınları için erkeğin baskısından bir kurtuluş yoludur. Evlenmeden önce kadınların hayatı çok katı kurallar ile sınırlandırılmıştı. Kadınlar başka dinden birisi ile evlenemezlerdi. Özellikle de bir Yahudi ile evlenmek kadının toplumdan tamamen dışlanması hatta aforoz edilmesi anlamına gelmekteydi. Bizans Devleti içerisinde kadın için güzel olan en önemli husus tek eşliliğin esas olmasıydı. Birden fazla kişi ile evlenmek zina sayılıyordu. Kadın toplum içerisinde sadece ana olarak değerliydi. Kısır kadın kadından sayılmıyordu.

Bizans Devleti'nde hanedan kadınlarının durumu biraz daha farklıydı. Bizans İmparatoriçeleri, Türk Devletleri'nde olduğu gibi herhangi bir siyasi sebebe dayanarak seçilmiyordu. Bir kadının İmparatoriçe olabilmesi için bazen güzellik bile yeterli olabiliyordu. İmparatoriçe, imparatorluk meşruiyetinin aktarımcısı olması dolayısıyla devlet içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahipti. Çünkü imparatorun ölümü sonrasında imparatoriçe ya tahtın varisini kendisi seçiyor ya da varis olarak düşündüğü kişi ile evlenerek devletin devamlılığını sağlıyordu.

Bütün bunları topladığımızda, Selçuklu Devleti'nin toplumsal hayatında kadına verilen değerin Bizans Devleti içerisinde geçerli olmadığını görmekteyiz. Türk toplumunda kadın her zaman eşinin yanında ve toplum içerisinde aktifken Bizans Devleti'nde kadının erkekle eşit olduğu tek nokta çocukların yetiştirilmesi ve eğitimleridir. Ancak Bizans Devleti'nde hanedana mensubu kadınların toplumun diğer kesimlerine nazaran oldukça yüksek haklara sahip oldukları da vurgulanması gereken önemli bir noktadır. Halbuki Selçuklu toplumunda sadece hanedan kadınları değil, toplumdaki bütün kadınlar değerlidir.

KAYNAKÇA

- Akkaya Kia, R. (2015). "Atina'daki Demokrasiden Orta Çağ'a Kadının Dünyası ve Kadın Filozoflar", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, LXXIII, S.1, s.7-20.
- Anna Komnena. (1996). *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*. (Çev. Bilge Umar), İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Ataş, Z. (2007). *Bizans İmparatorluğunda Saray Teşkilatı*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Aydın, E. (2012). "Yenisey Yazıtları Nasıl Tarihlendirilir?" *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor*, Ankara, s.161-168.
- Bezer, G.Ö. (2011). "Terken Hatun", *DİA*, XL, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları,, s.510.
- Browning, R. (1962). "An Unpublished Funeral Oration on Anna Comnena", *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, S.8, s.1-12.
- Connor, C. L. (2008). *Bizans Kadınları*, Çev. Barış Cezar, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çandarlıoğlu, G. (1966). "Türk Toplumunda Kadın", *Hayat Tarih Mecmuası*, S.4, s.21-28.
- Diehl, C. (2010). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. A. Gökçe Bozkurt, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları.
- Marth, E.J. (1978). *A History of the Iconoclastic Controversy*, New York.

- Ecer, A.V. (2012). *Tarihte Lider Kadınlar ve Fatma Bacı*, İstanbul: Yesevi Yayıncılık.
- Ergin, M. (1958). *Dede Korkut Kitabı*, Ankara: TTK.
- Fahreddîn Esed-i Gurgânî. (1349). *Veys u Râmîn*, Tahran.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk Medeniyet Tarihi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gregory Abû'l Farac. (1945). *Abû'l Farac Tarihi*, I, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK.
- Gündüz, A. (2012). "Tarihi Sürec İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, Vol.5, Issue.5, s.129-148.
- Hill, B. (2003). *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çev. Elif Gökteke Tut, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Hollingsworth, P.A. (1991). Cutler, A; "Iconoclasm" *Oxford Dictionary of Byzantium*, II, New York: Oxford Press, s.975-977.
- İbn Fazlan. (1975). *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, Haz. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- İbn Kesîr. (2000). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI-XII, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbnü'l Esir, (2016). *El kâmil fi't tarih (İslam Tarihi)*, Çev. A. Ağrakçe, VIII, X, İstanbul: Ocak Yayıncılık.
- Kaçar, T. (2004). "Iones Chrysostomus'un Düşüşü: Doğu Roma Başkenti'nde Din ve Politika", *Belleten*, LXVII, S.250, s.745-770.
- Kaçın, B. (2017). *Selçuklu Hatunları (Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1972). *Selçuklu Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kaymak, S. (2014). "Abbasi Sarayı'nın İlk Selçuklu Gelini: Hatice Arslan Hatun", *Tarih ve Kültür Dergisi*, LXXVI, s.48-52.
- Kıvâmüddin Ebû İbrâhim el-Feth b. Ali b. Muhammed Bundarî, (1999). *Zubdetu'n-nusra ve nuhbetu'l-usra: Irak ve Horosan Selçukluları Tarihi*, Çev. Kıvameddin Burslan, Ankara: TTK.
- Kitapçı, Z. (1994). "Asrın Olayı Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in Halife El-Kâim'in Kızı Seyyide ile Evlenmesi ve Bazı Tarihi Gerçekler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.1, s. 13-42.
- Kitapçı, Z. (2014). *Ortadoğu ve Eski Hilafet Ülkelerinde Aristokrat Türk ve Selçuklu Hatunları*, Konya: Yedi Kubbe Yayınları.
- Koç, A. (1996). *Büyük Selçuklularda Saltanat Mücadeleleri (İktidar Savaşları)*, İzmir: Hira Yayınları.
- Köroğlu, G. (2010). "Bizans'ta Kadın ve Kadın Takıları", *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi*, 1-15.
- Köymen, M. A. (1977). 1976 Dünya Kadınlar Yılı Münasebetiyle. Devlet kurtaran Örnek Bir Türk Kadını: (Harezmlî Altuncan Hatun)", *Milli Kültür Dergisi*, III, s.44-45.
- Kuşçu, A. D. (2016). "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)*, S.1, s.173-191.
- Küçük, M.A. (2013). "Geleneksel Türk Dinindeki Ana/Dişil Ruhlara Mitolojik Açidan Bakış", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, s.105-134.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi*, I, Ankara: TTK.
- Özaydın, A. (2011). "Kâim Bî emrillah", *DİA*, XXIV, İstanbul: Diyanet Yayınevi,, s.210-211.
- Özaydın, A. (2006). "Müeyyidülmülk", *DİA*, XXXI, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s.490-491.
- Öztürk, N. (2016). *Bizans'ın Asil Kadınları*, İstanbul: E Yayınları.
- Parlak, S. (2017). "Ortaçağ'da Kadın Olmak", *Doç Dr. Numan Durak AKSOY Anısına*, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Matbaa ve Basımevi, s.1-13.
- Podskolsky, G, Stichel, R. (1991). "Icons" *Oxford Dictionary of Byzantium*, II, New York: Oxford Press, s.977-978.

- Prokopius. (2001). *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çev. Orhan Duru, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rasonyi, L. (1971). *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Refik, A. (2009). *Bizans ve Osmanlı Saraylarında İhtirastlı Kadınlar*, İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Sevim, A. (1990). *Ünlü Selçuklu Komutanları*, Ankara: TTK.
- Spitzing, G. (1989). *Lexikon Byzantinisch-Christikon Symbole, Die Bilderwelt Griechenlands und Kleinasiens*, Munchen.
- Sümer, F. (2004). "Tuğrul Bey", *DİA*, XLI, Diyanet Yayınevi, İstanbul 2012, s.344-346.
- Taşagıl, A. *Göktürkler*, III, Ankara: TTK.
- Thomsen, W. (1935). *Moğolistan'da Türkçe Kitabeleri*, Çev. Ahmet Cemal Köprülüzade, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası.
- Tokalak, İ. (2006). *Bizans-Osmanlı Sentezi*, İstanbul: Gülerboy Yayınları.
- Turan, O. (1969). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, I, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Urfalı Mateos. (1987). *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. Hrand D. Andreasyan, Ankara: TTK.
- Useev, N. (2012). "Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamlarına Göre Eski Türklerde Kadın İmajı", *Dil Araştırmaları Dergisi*, S.11, s.57-66.
- Ülgen, P. (2015). "Tarihteki En İlginç Haçlı Seferi Cadılığa Karşı Düzenlenen Haçlı Seferi", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, (5), s.164-182.
- Yılmaz, L. (2017). "Anna Komnena'nın Alexiad'ında İstanbul Surdışı Yerleşmeleri", *Sanat Tarihi Dergisi*, XXVI, s.295-313.